

DALAI-LAMA

Erakordne elu

ALEXANDER NORMAN

Tõlkinud Lauri Liiders

Mu lastele:

M. R. N

E. A. N

T. F. H. N

Originaali tiitel:

Alexander Norman

The Dalai-Lama

An Extraordinary Life

Houghton Mifflin Harcourt 2020

Toimetanud Teet Toome

Keeletoimetaja Siiri Soidro

Kujundanud Rein Seppius

Copyright © Alexander Norman, 2020

Tõlge eesti keelde © Lauri Liiders ja Tänapäev, 2020

ISBN 978-9949-85-871-2

www.tnp.ee

Trükitud AS Printon trükikojas

SISUKORD

Märkus kirjaviisi kohta	7
Tiibeti poliitiline ja kultuuriline kaart	8
Sissejuhatus: Waldorf Astoria hotell, New York, august 1989	11

I OSA: TÄITUNUD ETTEKUULUTUS

1. Suure Kolmeteistkümnenenda vaevad 25
2. Müstik ja selgeltnägija: võimu üleandmine regendile 39
3. Lapse sünd 51
4. Mõirgava tiigri asupaigast avanev vaade:
Tiibeti nimetu religioon 61
5. „Üksildane ja mõnevõrra õnnetu”:
pantvang kõige poolest peale nime 70

II OSA: LÕVITROON

6. Kojutulek: Lhasa, 1940 83
7. Poisipõlv: kaks pillirookäepidemega hobusepiitsa 101
8. Häda Šangri-las: saatanlikud intriigid maailma katusel 115
9. Ületav mõistmine: Tiibeti budistliku munga
kõrgharidus 129
10. „Sitta sest piknikust!": Hiina okupatsioon, 1949–1950 145
11. Draakoni koopas: dalai-laama Hiinas,
juuli 1954 – juuli 1955 165

12. Öilsate maal: India, november 1956 – märts 1957 182
13. „Ärge müüge dalai-laamat hõbemüntide eest!":
Lhasa 1957–1959 203

III OSA: VABADUS PAGULUSES

14. Dzo seljas: põgenemine vabadusse 227
15. Uue teadlikkuse silma avamine: Allen Ginsberg
ja biitnikud 236
16. „Me ei saa teid sundida": kultuurirevolutsioon Tiibetis
ja karm tegelikkus Indias 257
17. „Midagi tiibetlaste jaoks mõistetamatut":
„Kollane raamat" ja Hiilgav Jumalanna 276
18. Rangzenist umajlamini: iseseisvus ja
kesktee lähenemine 292

IV OSA: KAASTUNDE BODHISATTVA

19. Lohe pea maharaiumine: vastupanu ja
rõhumine Tiibetis 309
20. „Vanderikkujast vaim, kes on sündinud väärastunud
palvetest": Lobsang Gjatso mõrv 329
21. Tiibet leekides: Pekingi olümpia ja sellele järgnenud 348
22. Illusioonide nõiduslik mäng 363

Järelsõna ja tänuavaldused 383

Neliteist dalai-laamat 389

Nimede ja terminite seletused 393

Viited 405

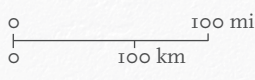
Märkus kirjaviisi kohta

Paljud nõustuksid sellega, et tiibeti tähestik on kõigis oma vormides trükitud kujul väga kena vaadata. Kuid selle kasutamine mitteerialases raamatus nagu see siin ei tule siiski kõne alla. Ka kõige levinum (Wylie'i) transliteratsioonimeetod ladina tähestikku, mis küll tiibeti keelt täpselt vahendab, annab tavalugeja jaoks peaaegu sama segadusse ajava tulemuse. Kes oskaks arvata, et *bstan 'dzin rgya mthso* (praeguse dalai-laama nimi) hääldub kui Tenzin Gjatso?

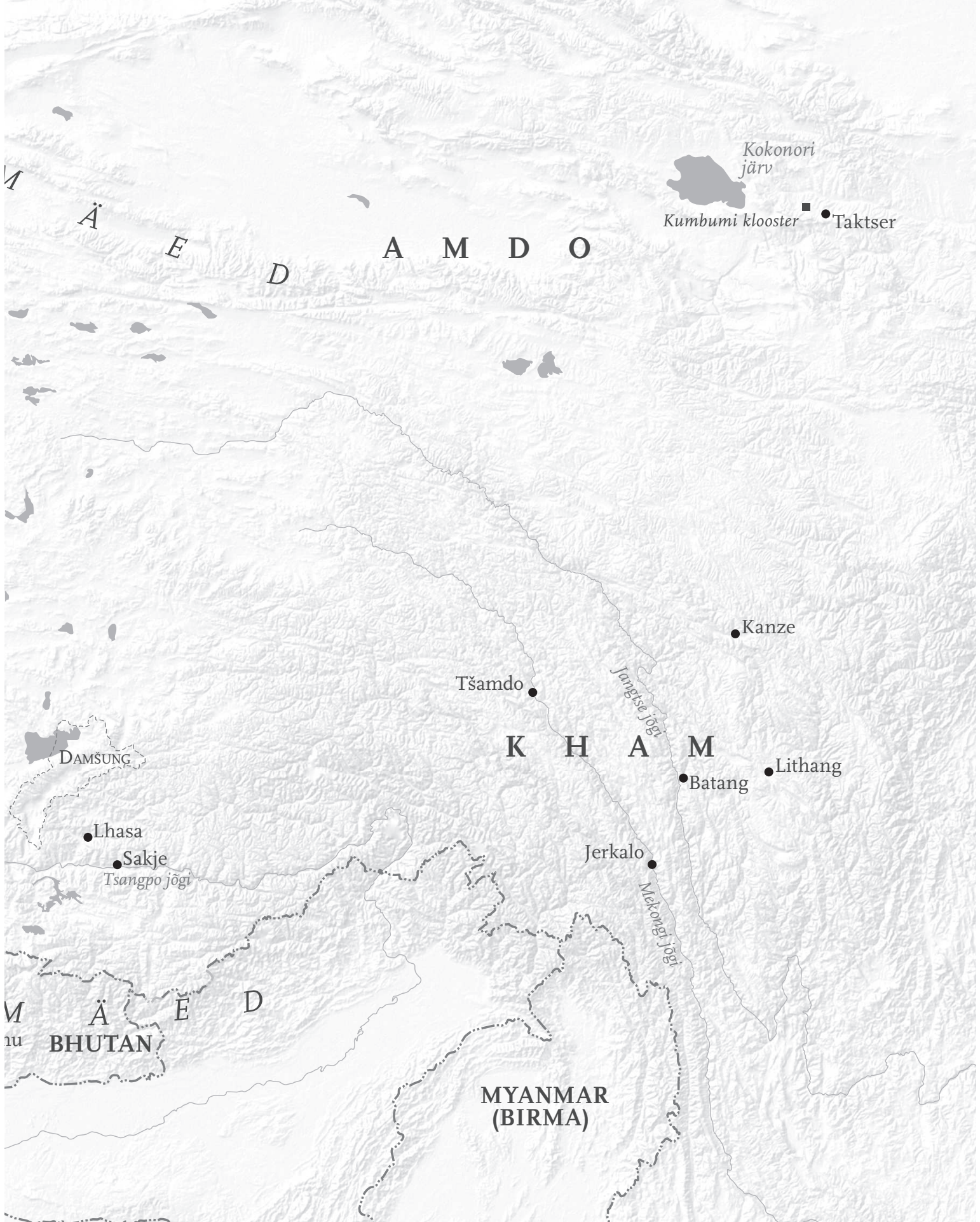
Toda probleemi arvesse võttes olen Tiibeti sõnu ja nimesid väljendanud foneetilisel kujul (sageli oma eelistuste kohaselt). Kui neid kohtab rohkem kui üks kord, olen need üldjuhul lisanud raamatu lõpus olevasse registrisse koos õige Wylie'i transliteratsiooniga.

Tasub ka märkida, et tiibeti keel kasutab erinevaid toone, nii et ka foneetiliselt sarnaste sõnade tähendus võib olla täiesti erinev. Kuulsaks näiteks on see, et sõnad „jää“, „sitt“ ja „rasv“ häälduvad täpselt samamoodi, kui tonaalne register välja arvata.

Tänapäeva Tiibeti poliitiline kaart

Tiibeti kultuuriline kaart

S I S S E J U H A T U S

Waldorf Astoria hotell, New York, august 1989

Vastuvõtulaua ees annan teada oma tuleku põhjuse.

„Ma otsin mister Tenzin Tethongi, Tema Pühaduse dalai-laama erasekretäri.“

Kaenla all on mul dalai-laama autobiograafia „Vabadus paguluses“ [eesti keeles 1999] käsikirja mustand, mille kallal olen töötanud viimased paar kuud.

Vastuvõtulaua töötaja vaatab mulle tühja pilguga otsa. Vahest on asi mu tugevas inglise aktsendis.

„Mister De Keeeda?“ küsib ta sõnu venitades.

Kolm kümnendit hiljem oleks selline vastus mõeldamatu. Dalai-laama on üks maailma tuntumaid inimesi, kes meelitab staadionidele kokku täismaja Sydneyst São Pauloni ja Oslost Johannesburgini. Dalai-laamal on 20 miljonit Twitteri jälgijat, seega rohkem kui paavstil, ja ta tegutseb internetis üha aktiivsemalt. Ta on saanud Nobeli rahu-preemia ja Kongressi kuldmedali ning Templetoni auhinna (ja sellega kaasneva 1,1 miljonit naela) vaimse elu edendamise eest. Ta on kuulutatud paljude linnade aukodanikuks ja talle on antud nõnda palju aunimetusi, et neid pole mahti siin loetleda. Tema näo võib leida käekelladelt ja ekraanisäästjatelt ning Amazonis on mitusada raamatut, mille autor ta on. Mitmeid neist on müüdnud miljoneid eksemplare. Kahtlemata on dalai-laama üks tuntumaid ja armastatumaid tänapäeva inimesi.

Kuigi ta on viimasel ajal muutunud lausa superstaariks, on samas üsna vähe neid, kes teavad põhjalikumalt tema tausta või tunnevad seda kultuuri, mida ta kehastab. Suurt osa sellestki, mida teatakse, tõlgendatakse väärsti. Näiteks usuvad paljud, et dalai-laama on usujuht, justkui budistlik paavst. Kuid erinevalt paavstist, kellel on võimu iga preestri ja prelaadi üle roomakatoliku maailmas, ei allu dalai-laamale otseselt ükski laama ega munk. Ta pole ka oma konkreetse usutraditsiooni pea ega ühegi selle traditsiooni alamkoolkonna liider. Tegelikult pole ta isegi selle kloostri ülem, mille liikmete hulka ta kuulub. Nii et kui ta ütleb, et on vaid lihtne budistlik munk, mida ta sageli teebki, siis pole dalai-laama lihtsalt endale omaselt tagasihoidlik. Ta räägib sulatõtt. Dalai-laamad – praegune on järjekorras neljateistkümnes – on alati olnud vaid lihtsad budistlikud mungad, kuigi V dalai-laama oli üks kõige võimukamaid mehi kogu Aasias ning dalai-laamasid on alati austatud ka väljaspool Lumede Maad (nagu tiibetlased oma kodumaad nimetavad).

Poliitilises mõttes pole dalai-laamad küll kunagi tavapärased olnud. Alates V dalai-laamast on nad – vähemalt teoorias – ka ilmalikud juhid rahvale, kelle maa on pindalalt võrdne Lääne-Euroopaga ja laiub ühes suunas 2400 kilomeetrit, piirnedes läänes Pakistaniga ja idas Hiinaga, ning teises suunas ligi 1600 kilomeetrit, piirnedes põhjas Mongooliaga ja lõunas India, Nepali ja Birmaga. Samas ei pruugi paljud teada, et 2011. aastal loobus dalai-laama oma rahva juhtimisest riigipeana ja andis võimu üle demokraatlikult valitud ilmikutele. Nii on dalai-laama ametikoht nüüd puhtalt õpetaja oma. See on ka täiesti loogiline, sest tiibetikeelne sõna *laama* vastab sanskritikeelsele sõnale *guru*, mis tähendab vaimset teejuhti.

Lisaks neile väärarvamistele tuleb öelda, et levinud ettekujutus dalai-laamast kui alati naeratavast pühamehest ei väljenda päriselt ei tema kui inimese ega ka temas kehastuva traditsiooni olemust. Sageli jäävad tähelepanuta tema erakordsed saavutused tiibetlaste diasporaa (mis koosneb nüüdseks ligi veerandist miljonist inimesest)

ümberasustamisel. Nagu ka see, et ta on ühendanud rahva, mis oli varem killustatud geograafia, hõimukuuluvuse ja usulõhede tõttu. Seda tehes on ta dalai-laama institutsiooni laiendanud kõigile tiibetlastele ennenägematul viisil. Sageli jäävad tähelepanuta ka tema poliitilised reformid ning suursaavutused õpetlase ja harjutajana: kahtlemata on tegu ühe kõige kaugemale jõudnud ja õpetatud vadž-
rajaana budismi meistriga, keda on viimase sajandi vältel nähtud. Lihtne on mööda vaadata ka sellest erakordsest mõjust, mida dalai-laama on avaldanud tänapäeva maailmale. Kahtlemata on tegu ühe kõige erakordsema olendiga, kes on kunagi maa peal kõndinud, ja see kõik on saanud teoks tänu ajaloo tormilistele keerdkäikudele.

Seda raamatut kirjutades üritan ma asetada dalai-laama teod tiibeti traditsiooni ajaloolisesse ja kultuurilisse konteksti ning just sel põhjusel olen üsna detailselt kirjeldanud Tiibeti regentvalitsuse (mis juhtis Tiibetit kuni dalai-laama täisealiseks saamiseni) esiletõusu ja lõppemist. Kui me ei saa aru sellest, kust ja kuidas dalai-laama esile kerkis, ei pruugi me taibata tema saavutuste mõõtkava ja alahindame tema ees seisnud ülesannete suurust.

Ma loodan, et mul õnnestub näidata, miks panid dalai-laamat ajendanud tegurid teda käituma just niisugusel viisil – need ajendid tulenevad sellest, kuidas ta mõtestab tiibeti traditsiooni. Selle kõige alguspunktiks pean bodhisattva töötust, mille ta andis viieteistkümnenda aastana. Kaastundest ajendatuna võttis ta sihiks pühendada kõik oma mõtted, sõnad ja teod kõigi elusolendite hüveks, et aidata neid kannatusest vabanemise teel. Seega võib dalai-laama elulugu pidada õpetuseks, mis näitab meile traditsiooni perspektiivist, mida kaastunde idee endast tõeliselt kujutab ja kuidas see avaldub igapäevases maailmas.

Nüüd tuleks juttu teha sellestki, mida ma mõtlen „traditsiooni“ ja eriti just „tiibeti traditsiooni“ all, kui neid termineid selles raamatus kasutan. Kui ma väidan, et dalai-laamas leiab väljenduse tiibeti traditsioon, mõistan selle all seda, mida pärandatakse või antakse edasi

ühelt põlvkonnalt järgmisele – mitte ainult paljude tiibetlaste usutavasid ja -kombeid, vaid ka neid ideid ja uskumusi, mis nende usutavadega kaasas käivad. Kui ma ütlen, et tiibeti traditsiooni kohaselt leidub palju põrguid, mõned palavad ja mõned jäised, siis tahan sellega öelda, et nii arvab enamik ortodoksetest usklikest, kes kuuluvad sellesse traditsiooni. Ma ei väida, et kõik tiibetlased on seda alati uskunud ja usuvad edasi – küll aga enamik neist.

Traditsioonist rääkides tuleb ühtlasi rõhutada, et kui jutuks on tiibeti *religioosne* traditsioon, siis võib sealt leida budismi selle kohalikes vormides, kuid ei saa rääkida tiibeti budismist kui sellisest. Tiibetlaste vaatepunktist on nende traditsioonis säilitatud budismi selle kõige kõrgemas ja täiuslikumas vormis – isegi kui mõningaid selle õpetusi ja tavasid peetakse mujal vahest budismist kõrvalekaldumiseks.

Kuna minu sihiks on asetada dalai-laama tiibetlastele omasesse kultuurilisse ja ajaloolisesse konteksti ning esitada tema biograafia elulise õppetunnina sellest, mida tähendab olla tõeliselt kaastundlik (vähemalt tema traditsiooni perspektiivist lähtudes), siis olen vahest vähem tähelepanu pööranud sellele, mida dalai-laama ütleb. Tema vaimseid õpetusi ja poliitilisi vaateid leiab sadadest raamatutest ning tuhandetest video- ja audiosalvestustest, mida on tehtud nende kuuekümnepäevase kestel alates ajast, kui ta läks eksiili. Keda huvitab dalai-laama vaimne ja poliitiline filosoofia, peaks pöörduma nende allikate poole.

Mis puutub sellesse, milline on dalai-laama *tegelikult*, siis pean seda küsimust vähem tähtsaks kui seda, mida dalai-laama inimestele *tähendab* – nii oma sõnade kui ka tegude kaudu. Isiklike detailide tähtsustamist võib mitmeti võtta, kuid minu arvates ütlevad need tema kui inimese kohta märksa vähem kui näiteks tõsiasi, et tema religioossed tõekspidamised sisaldavad mitmeid selliseid, mida paljud autoriteetid isegi tema enda geluki koolkonnas peavad ohtlikeks eksiarvamusteks. Kuidas dalai-laama tõlgendab ja vormib tiibeti

traditsiooni, eriti just siis, kui ta sellest kõrvale kaldub, on minu arust kõnekam ja ajaloo seisukohalt olulisem kui tema armastatuim telesaade või hobid. Muuseas, ta pidavat eelistama loodussaateid – David Attenborough kuulub ta lemmikute hulka – ning mis puutub hobidesse (kuigi ta tegeleb nendega nüüd vähem), siis oli ta kunagi innukas amatöörkellassepp ja talle meeldib endiselt teha aiatöid oma residentsi ümbritsevas aias.

Olles seda öelnud, on mulle siiski langenud osaks erakordne privileeg dalai-laamaga koostööd teha kolme tema tähtsaima raamatu juures, sealhulgas tema (teine) autobiograafia, seega peaksin vähemalt üritama vastata küsimusele, milline ta inimesena on.* Vahest annab seda kõige paremini edasi aastate eest temaga peetud vestluse algus, kui ma rääkisin talle, kuidas mu naine oli mind noominud, et see on lausa häbiasi, et olen Tema Pühadust tundnud juba veerand sajandit, kuid ei suuda endiselt temaga korralikult vestelda tema oma emakeeles. Pidin tunnistama, et tal oli õigus, ja ma ütlesin dalai-laamale, et pean selle pärast vabandama.

„Noh, mis sellesse puutub,“ ütles ta oma tugeva aktsendiga inglise keeles, „siis hoopis mina peaksin vabandama. Mina olen sinu keelt õppinud juba aastast 1947.“

See lause võtab hästi kokku tema lahkuse, tagasihoidlikkuse ja heasoovlikkuse.

Kohtusin dalai-laamaga esimest korda Indias asuvas Dharamsalas, mis on alates eksiili minekust tema kodupaik, kui läksin sinna 1988. aasta märtsis teda intervjuerima Londoni ajakirja Spectator jaoks. Sel esimesel kohtumisel leidis aset üks asi, mis tundus tollal mulle mõneti kummaline, ent nüüd näib see lausa prohvetlikuna. Kui mind tema audientsiruumi juhutati, tundus mulle esimesel pilgul, et see on tühi, kuid siis taipasin, et dalai-laama seisab sisuliselt mu nina

---

* Ükskord arvutasin kokku, et ainuüksi nende raamatute tõttu veetsin dalai-laamaga kahekesi või tema vahetus läheduses üle 250 tunni.

ees. Mulle ei jäänud muljet, et ta oleks seal algusest peale olnud ja ma lihtsalt ei märganud teda; mulle tundus, et ta oleks justkui tühjusest välja vupsanud.

Midagi sarnast juhtus ka umbes aasta hiljem, aga ma ei hakka seda lähemalt kirjeldama, sest see peaks olema tema biograafia, mitte minu autobiograafia. Ütlen vaid, et suur osa meie järgnevate aastate tööst sai tehtud tema ringreiside ajal USA-s, Taanis, Itaalias, Saksamaal, Prantsusmaal, Suurbritannias ja mujal Indias. See võimaldas mul teda näha erinevas ümbruses ja koguda tähelepanekuid, millest vahest tasub kõnelda.

Näiteks tean, et ta hoolitseb oma välimuse eest – tema küüned on alati hoolikalt lõigatud – ja samas ei ürita ta kunagi riietusele rõhuda. Tema riided on hea kvaliteediga, kuid ei pea olema parimast kangast. Ta kingad on vastupidavad ja läikima löödud, kuid ei pärine tipptootjatelt. Rupert Murdoch – meediamagnaat, mitte moralist – nimetas dalai-laamat kord „kavalaks vanaks mungaks, kes kannab Gucci kingi“. Ta eksis. Dalai-laama kannab tavaliselt Hush Puppiesi, mitte Gucci toodangut. Kodus on tal jalas sandaalid.

See on tõsi, et dalai-laamale meeldivad kvaliteetsed käekellad, kuid ta ei kolleksioneer neid. Ta kannab lisakaunistusteta Rolex'i kuldkella. Ta kingib ära need kellad, mida ta enam ei kasuta. Tegelikult on ka minul üks selline (see jõudis minuni kaudset teed pidi, sest ta kinkis selle esmalt kellelegi teisele). See on tavaline roostevabast terasest Jaeger-LeCoultre Memovox mehaanilise alarmiga (mille ehitus pakkus talle kindlasti huvi), mida ta 1960-ndatel mõnda aega kandis.

Kuigi oma asjade põhjal ei ole ta ekstravagantne, on dalai-laama tunnistanud, et ta kulutab veidi „liiga vabalt“. Lapsena ostis ta kokku nii palju tapale minevaid loomi, kui suutis – kuni viimaks polnud tema ametnikel neid enam kuhugi panna. Täiskasvanuna, oma esimesel külaskäigul USA-sse 1979. aastal, külastas ta rohkem kui korra sealseid ostukeskusi. Tema õpetaja Ling Rinpotše hoiatas teda, et ta ei teeks

mõttetuid oste, ning minu teada on teda hiljem harva sedasorti asustustes nähtud. Ta ei kasuta arvutit, seega ei tegele ta internetis poodlemisega. Tema ekstravagantsus – kui seda sõna sobib tema puhul üldse kasutada – piirdub tänapäeval raha kinkimisega, seda peamiselt heategeval eesmärgil. Kui ta võitis 2012. aastal Templetoni auhinna, andis ta suurema osa ligi 2 miljoni dollari suurusest preemiast sihtasutusele Päästke Lapsed (Save the Children).^{*} Ta tahtis toda sihtasutust sellega tänada helduse eest, mida see oli ilmutanud Tiibeti pagulaste vastu pärast nende eksiili siirdumist.

Eraelus on dalai-laama inimeste eelistuste suhtes tähelepanelik ja võib näiteks küsida, kas sooviksid kohvi, kui pakutakse vaid teed. Ta teeb kindlaks, et lisaks *dri churra*'le (Tiibeti ülikõvale kuivatatud juustule), mida ta ise eelistab, serveeritakse ka pähkleid või küpsiseid. Ta on valmis kardinaid kohendama, et päike sulle otse silma ei paistaks. Ta võib küsida, kas sul on liiga palav või liiga külm, ning laseb kütet või õhukonditsioneerit vastavalt reguleerida. Kui talle tundub, et mõne loenguruumi sisutus ei vasta publiku vajadustele, palub ta oma abilistel mööblit liigutada, kuni on kõigega rahul. Mulle meenub üks kord meie tutvuse varajasest ajast, kui ma nägin teda oma hotellitoas toole ringi tõstmas, sest seal pidi peagi algama pressikonverents.

Dalai-laama sööb isukalt, osalt ka seetõttu, et ordineeritud munkana tohib ta süüa vaid kaks korda päevas ja mitte kunagi pärast keskpäeva – kuigi ta võib seda teha siis, kui ta külastab välismaal mõnd vastuvõtulõunat, ning mõne väga kurnava päeva ajal võib ta pärastlõunal süüa ka mõne küpsise. Toidusedeli osas pole tal erilisi nõudmisi. Põhimõtteliselt eelistab ta taimetoitu, kuid tervislikel põhjustel ja arstide nõuandel sööb ta nina kirtsutamata ka liha – kuid võite olla kindlad, et ta palvetab iga olendi surmajärgse heaolu eest, keda ta toiduks tarvitab.

---

^{*} Lisaks andis ta 200 000 dollarit Meele ja Elu (Mind and Life) instituudile ja ülejäänud umbes 75 000 dollarit Tiibeti eksiilkloostrite teadusõppekavadele.